

บทที่ ๔

ศิลปะการประพันธ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม

วรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรมเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ศิลปะการประพันธ์ที่ปรากฏวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ดังนี้

๑. รูปแบบการใช้ภาษา

วรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม พบว่ามีการใช้ภาษาบาลีสลับกับภาษาไทยท้องถิ่นอีสาน โดยยกข้อความบาลีที่สำคัญของเนื้อหาแต่ละตอนมาไว้แล้วอธิบายความด้วยภาษาไทยท้องถิ่นอีสานไปจนจบกระแสความแล้วจึงขึ้นข้อความภาษาบาลีใหม่อธิบายเป็นภาษาไทยท้องถิ่นอีสานสลับกันไปจนจบเรื่อง ดังตัวอย่าง

“...นะโมตัสสกควโต อรหโต สัมมาสัมพุทธัสสะ ทีนี้จักจายังห้องคดีโลกคดีธรรม ทำให้แจ้งแก่บริษัททั้งหลายก่อนแล บัณฑิตโต อันว่านักปราชญ์เจ้าทั้งหลาย ผู้มีปัญญา จึงตั้งใจฟังยังคดีโลกคดีธรรมคำสอนแห่งสัพพัญญูเจ้า เพื่อจักให้ถึงสุขสามประการ โดยคั่งพระพุทธรเจ้าหากยกมาแต่ปัญญาทุกทั้ง ๕ มาเทศนาว่าดังนี้ ผ้า ๔ แจกจักเอามาเป็นลง คนหลงอย่าเอามาเลี้ยง ฝนตกบ่มีเมื่อ นักปราชญ์เมื่อครองธรรม คนบ่ย้านักบวช ลวดลาครองวินัย ไพร่น้อยจักได้ขึ้นครองเมือง ผ้าเหลืองจักคิดครองบ้านก็จักมีภายหน้าบ่อย่าชะแล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

“...อัสสา ปัญ्हัง อันว่าปัญหา ๑ ประการนี้ว่า สนุกอย่านอน เมียวอนอย่ายินดีเสียดกินอย่าคร้าน เข้าบ้านอย่าอาย อย่ากำยคำผู้เฒ่า อย่าไปเว้าเป็นบ่ว่าท้าวพญา...”

ห่มนัสสนา กำเคียดลวด เกิดอุบาทว์วินาศจิบหายแก่สัตว์โลกทั้งหลายนั้นแลก็ด้วยเหตุบ่พิจารณาเพราะฟังความข้างเดียว ดังนั้นก็บ่สู้ระงับเสียยังแป่วไฟอันใหญ่ ก็อว่าโลกตั้นหาแห่งคนนั้นก็ลวดจิบหาย บ้านเมือง

ก็หมั่นหมอง บ่ตามครองอันชอบ บัรรักษาศีลฟังธรรมและบ่ฆ่าชาวเจ้า
สมณพราหมณ์ทั้งหลาย บ้านเมืองก็หาตะชูงเฮืองบ่ได้แล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการที่ผู้ประพันธ์ใช้ภาษาบาลีที่พระพุทธองค์ใช้
เผยแผ่พระพุทธศาสนาแทรกกับการใช้ภาษาถิ่นนั้น เพื่อแสดงสำเนียงแห่งภาษา (Phonetic)
และน้ำเสียงภาษา (Tone) ที่แสดงความศักดิ์สิทธิ์ นำศรัทธาให้แก่ผู้ฟังหรือผู้อ่าน ส่วนที่เป็น
ภาษาไทยถิ่นนั้นเพื่อให้ง่ายต่อการเข้าใจ เพราะภาษาบาลีเป็นภาษาวรรณกรรมพุทธศาสนา
มีความหมายลึกซึ้งสื่อถึงรสแห่งธรรม

๒. การใช้ถ้อยคำ

การใช้ถ้อยคำที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคิธรรมปรากฏ ดังนี้

๒.๑ การใช้คำสัมผัส

คำสัมผัส หมายถึง คำที่ออกเสียงคล้องจองกัน ในวรรณกรรมอีสานเรื่องคติ
โลกคิธรรมมีการใช้คำสัมผัสในลักษณะคล้ายร้อยในเนื้อหาที่เป็นข้อห้าม ข้อชะล่า
ดังตัวอย่าง

“...กินแกงร้อนให้ค่อยเป่า หัวใจเนาให้คิดถี่ถี่ หมั่นหลับให้หมั่นตื่น อย่าได้สิ้น
ครองเมือง...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า ให้เป็นคนใจเย็น ให้เป็นคนมีสติ อย่าปฏิบัติตนขัดจารีต

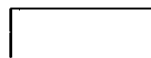
จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “เป่า” กับ “เนา” “ตื่น” กับ “สิ้น”

“...อย่าไขลงกางกาด อย่าปรามาสผู้มีศีล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่าเผยความลับในที่สาธารณะ อย่าลบหลู่ผู้ทรงศีล

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “กาด” กับ “ปรามาส”

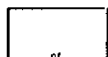

“...อย่าเอาคนคร้านมาเลี้ยงให้มันเศร้า ลูกเมื่อเข้าอย่าเอาตีนที่บ่เฮือน ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่าเลี้ยงคนเกียจคร้าน อย่าสร้างความรำคาญในบ้าน

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “เศร้า” กับ “เข้า”

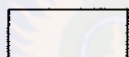

“...มุดน้ำอย่าให้กันฟู ครั้นจกสูอย่าว่าแขนสั้น...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า ให้มีวิจารณ์ญาณและอย่าเลี้ยงการงาน

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “ฟู” กับ “สู”

“...เห็นควายพีไล่ฆ่า เห็นพ่อค้ามักใส่ไหมก็จับหาย...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า อย่าไล่ฆ่าสัตว์ อย่าปรับเงินหรือรีดไถทรัพย์สินพ่อค้า

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “ฆ่า” กับ “ค้า”

“...ฆ่าคนใช้เที่ยวเมืองก็จับหาย กระทำฮ้ายแก่เจ้าภิกขุและสามเณรก็จับหาย...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า ไม่ให้รังแกผู้ส่งสารระหว่างเมือง หากล่วงเกินพระภิกษุก็อาจทำให้เกิดความฉิบหายในชีวิต

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “หาย” กับ “ฮ้าย”

๒.๒ การใช้วลีสัมผัส

วลีสัมผัส คือ ลักษณะการสัมผัสคล้องจองเป็นลักษณะประจำที่มีในภาษาของคนไทย - ลาว ซึ่งมีมาช้านาน สามารถพบได้ในเอกสารโบราณรวมถึงในศิลาจารึกสมัยสุโขทัย (จิตร ภูมิศักดิ์. ๒๕๒๔ : ๑๖๑ - ๑๖๕) วรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม

ปรากฏการใช้วลีสัมผัส ดังนี้

๒.๒.๑ กู ๔ วลีชนิดนี้ จะแบ่งถ้อยคำเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มละ ๔ คำ และระหว่างสองกลุ่มนั้น จะมีเสียงส่งสระสัมผัส และสัมผัสแก่กัน ดังตัวอย่าง

“... อย่าอุ่นข้าวแดง อย่าแกลงหม้อหนึ่ง ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า ห้ามอุ่นข้าวเย็นและห้ามนำหม้อที่ใช้สำหรับนึ่งข้าวมาทำเป็นหม้อคั่วแกง

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “แดง” กับ “แกง”

“... ได้ยินแก่ชู ให้ดูแก่ตา ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า ให้เป็นคนมีวิจารณ์ญาณ

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “หู” กับ “ดู”

“... บ่ม้างกระแสด บ่แปรหนทาง ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๓)

ความว่า ไม่ทำลายแหล่งน้ำ ไม่เปลี่ยนเส้นทางคมนาคม

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “แสด” กับ “แปร”

๒.๒.๒ กู ๕ วลีชนิดนี้ จะแบ่งถ้อยคำเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มละ ๕ คำ และระหว่างสองกลุ่มนั้น จะมีเสียงส่งสระสัมผัส และสัมผัสแก่กัน ดังตัวอย่าง

“...อย่าพินครกไม้ทอง อย่าพินกลองไม้ม่วง...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า ไม่ให้ไปลบหลู่ผู้มีอำนาจบารมี (สวิง บุญเจิม. ๒๕๕๒ : สัมภาษณ์) หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึงการกระทำใด ๆ ต้องมีความพอดี การทำให้พอเหมาะพอดีในที่นี้คือ ทำให้มั่นคงแข็งแรง อย่าเพียงสักแต่ว่าทำ (ปรีชา พิณทอง. ๒๕๒๘ : ๓๕)

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “ทอง” กับ “กลอง”

“...อย่าไขว่คว้าทางภาค อย่าปรามาสผู้มีศีล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่าเผยความลับในที่สาธารณะ อย่าลบหลู่ผู้ทรงศีล

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “ภาค” กับ “ปรามาส”

“... ช่างกินให้ช่างไว้ ช่างไปให้ช่างมา...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า ให้รู้จักประหยัด ให้รู้จักหน้าที่ของตน

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “ไว้” กับ “ไป”

“... นางกบปให้เคียด นางเขียดบให้ตาย...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๕)

ความว่า เป็นผู้ใหญ่หรือผู้ปกครองไม่ควรคิดเล็กคิน้อยกับเด็กหรือ

ผู้ได้บังคับบัญชา (สวิง บุญเจิม. ๒๕๕๒ : สัมภาษณ์)

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “เคียด” กับ “เขียด”

๒.๒.๓) ๖ วิธีชนิดนี้ จะแบ่งถ้อยคำเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มละ ๖ คำ และระหว่างสองกลุ่มนั้น จะมีเสียงส่งสระสัมผัส และสัมผัสแก่กัน ดังตัวอย่าง

“...อย่าแทนที่นั้งปูย่า อย่าพากันนั้งทางคับ ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า อย่าล่วงเกินผู้อาวุโส อย่าสร้างความเคียดร้อนให้ผู้อื่น

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “ย่า” กับ “พา”

“... กินแกงร้อนให้ค้อยเป่า หัวใจเนาให้คิดดีดี ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า ให้เป็นคนใจเย็น เป็นคนมีสติคิดให้รอบคอบ

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “เป่า” กับ “เนา”

“... ซ้อนกว่าไฟบให้แผ่ อย่าได้แยความไปมา ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๓)

ความว่า ความโกรธเป็นสิ่งที่อันตราย อย่าได้แก้แค้นกันไปมา

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “แผ่” กับ “แย”

๒.๒.๔ กู๋ ๗ วลีชนิดนี้ จะแบ่งถ้อยคำเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มละ ๗ คำ และระหว่างสองกลุ่มนั้น จะมีเสียงส่งสระสัมผัส และสัมผัสแก่กัน ดังตัวอย่าง

“... เป็นขุนแสนให้คิดกุมบ้าน เป็นขุนกวานให้คิดกุมไพร...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๕)

ความว่า เป็นผู้ปกครองต้องรักษาบ้านเมือง และเลี้ยงดูไพร่ให้อยู่ดีกินดี

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “บ้าน” กับ “กวาน”

๒.๒.๕ กู๋ ๘ วลีชนิดนี้ จะแบ่งถ้อยคำเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มละ ๘ คำ และระหว่างสองกลุ่มนั้น จะมีเสียงส่งสระสัมผัส และสัมผัสแก่กัน ดังตัวอย่าง

“... ฝ่ายขาดกองสิดี่ผืนถาย เมียบ่ตวยครองสิดี่ผู้ใหม่...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า ให้พอใจสิ่งที่ตนมีอยู่รวมถึงภรรยาของตนหากยังไม่ตายไม่ควร
มีภรรยาใหม่

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “ถาย” กับ “ตวย”

“...แม่น้ำใหญ่อย่างว่ามีฟอง เป็นหนองบวกอย่างว่าใสสิ่งแก้ว...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า อย่าเชื่อในสิ่งที่เห็น

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “ฟอง” กับ “หนอง”

๒.๒.๖ กู๋ ๕ วลีชนิดนี้ จะแบ่งถ้อยคำเป็น ๒ กลุ่ม กลุ่มละ ๕ คำ และระหว่างสองกลุ่มนั้น จะมีเสียงส่งสระสัมผัส และสัมผัสแก่กัน ดังตัวอย่าง

“...เพิ่นจำส่งข่าวสารอย่างว่ามาวัด ปฏิบัติกวาดตาดอย่างว่าเจ็บมือ ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา, ๒๕๕๑ ข : ๒)

ความว่า อย่างเลียงการงาน

จากตัวอย่างข้างต้น คำสัมผัสคือคำว่า “วัด” กับ “บัดิ”

๓. การใช้โวหาร

วรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรมปรากฏการใช้โวหารที่สำคัญ ๔ ลักษณะ คือ บรรยายโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหารและอุปมาโวหาร ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีวรรณกรรม คือ การใช้โวหารอันเป็นวาทศิลป์ ซึ่งหมายถึงโวหารที่ดี (Eloquence) ที่ชี้แจงได้ละเอียด (Elaboration) จากวรรณกรรม ดังตัวอย่าง

๓.๑ บรรยายโวหาร

วรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรมปรากฏการใช้บรรยายโวหารแยกออกเป็น ๔ ลักษณะ ดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ บรรยายที่มาของเรื่อง

บรรยายที่มาของเรื่อง คือ การบรรยายถึงสาเหตุหลักสำคัญของการเทศนาวรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรม ดังข้อความว่า

“...นะโมตัสสภควโต อรหโต สัมมาสัมพุทธัสสะ ทีนิจักจายังห้องคดีโลกคดีธรรมทำให้แจ้งแก่บริษัททั้งหลายก่อนแล บัณฑิตโตอันว่านักปราชญ์เจ้าทั้งหลาย ผู้มีปัญญา จงตั้งใจฟังยังคดีโลกคดีธรรมคำสอนแห่งสัตัพัญญเจ้า เพื่อจักให้ถึงสุขสามประการ โดยตั้งพระพุทธรเจ้าหากยกมาแต่ปัญญาภิกขุทั้ง ๕ มาเทศนา...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา, ๒๕๕๑ ข : ๑)

ความว่า นะ โมตัสสภควโต อรหโต สัมมาสัมพุทธัสสะ บัณฑิตให้ตั้งใจฟังเรื่องทางคดีโลกคดีธรรม อันจะทำให้เป็นผู้มีปัญญา ทั้งพุทธบริษัท นักปราชญ์ และผู้มีปัญญา ให้ตั้งใจฟัง คดีโลกคดีธรรม ซึ่งเป็นคำสอนของพระพุทธรเจ้า อันจะทำให้ถึงสุข

๓ ประการ ซึ่งพระพุทธเจ้านำเอามาจาก ปิฎกนิคาย

๓.๑.๒ บรรยายการเดินทาง

การใช้โวหารบรรยายการเดินทางที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคดิธรรม เป็นการเดินทางเพื่อไปล่าสัตว์มาให้พระราชา ดังข้อความว่า

“...สัตเพชฌา อันว่า คนทั้งหลายหมายมีขุนหลวงเป็นเค้ก็เอากันเข้าไปในป่า เพื่อว่าจักแสวงเนื้อเดือนกวางฟาน มาถวายแด่พระยาเจ้าแห่งเขาหั้น แลอันว่าโยธาคนทั้งหลายนับได้ ๘ หมื่น ๔ พันคน มีหมาทั้งหลายได้ร้อยหนึ่ง เขาก็เข้าไปสู่ป่าอันไกลได้ ๗ โยชน์...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๕)

ความว่า คนทั้งหลายได้พากันเดินทางเข้าป่าเพื่อหาสัตว์ป่าไปถวายแด่พระราชา นับไพร่พลได้ ๘๔,๐๐๐ คน มีสุนัข ๑๐๐ ตัวได้เข้าสู่ป่าซึ่งไกล ๗ โยชน์

๓.๑.๓ บรรยายเหตุการณ์

การบรรยายเหตุการณ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคดิธรรม เป็นการบรรยายเหตุการณ์ในตอนที่น่างงล่าหงส์คำลวดฟ้าถูกลักพาตัว ดังข้อความว่า

“...ส่วนตั้งลูกเขยพระยาวิเทหานครนั้นมักโองหมากรุกหมากสกกา ในศาลาได้ส้มโพธิ์ไทรวันนั้น ส่วนตั้งนางราชเทวีผู้เป็นเมียแห่งพญาวิเทหานคร นั้นก็ใคร่หนีไปอยู่ศาลาที่นั้นจากผัว ยังมีโจรหมู่หนึ่งมาพ้อ มันก็ลักเอา นางผู้นั้นหนีไปเสพกามคุณหั้นแล ผัวก็ลวดป่าเสีย หนีไปหาหญิงผู้ใหม่หั้นแล เมื่อนั้นยังมีชายทุกคตะผู้หนึ่งชื่อว่าอ้ายทุกคตามันก็คว้าไปหากินมันก็ไปเห็นยังโจรหมู่หั้นเอานางไปอนสมเสพกามคุณแล้วจะปะเสีย...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๔)

ความว่า ลูกเขยพระยาวิเทหานคร เป็นคนชอบเล่นการพนัน นั่นคือหมากกรุกหมากสกกา นางเหล่าหงส์คำลวดฟ้าทนไม่ไหวจึงหนีไปอยู่ที่ศาลา ขณะนั้นมีโจรกลุ่มหนึ่งมาพบ จึงลักพาตัวนางไปข่มขืน ส่วนสามีหาได้สนใจไม่ หนีไปมีภรรยาใหม่ เมื่อนั้นยังมีชายทุกคตะหรือผู้ขายยากแค้นเจ็บใจซึ่งหากินบริเวณนั้นได้ไปพบโจรที่ข่มขืนแล้วปล่อยนางเหล่าหงส์ฟ้าไว้

๓.๒ เทศนาโวหาร

เทศนาโวหาร หมายถึง การอบรมสั่งสอนว่ากล่าวตักเตือนให้รู้ดีรู้ชั่ว เป็นกระบวนการความที่ชี้แจงอบรมสั่งสอนชี้ให้เห็นคุณและโทษของสิ่งต่าง ๆ อย่างมีเหตุมีผล วรรณกรรมอีสานเรื่องคดีโลกคดีธรรมแสดงให้เห็นการใช้เทศนาโวหารเพื่อดำเนินเรื่องราว ดังต่อไปนี้

“...เมื่อนั้นนางเหล่าหงษ์คำลวดฟ้าผู้นั้นก็สั่งสอนฝูงไพร่ฟ้าข้าไท ทั้งหลายให้โศกอาสยเพียงเสียงงามว่าดังนี้ ดูราฐาท่านทั้งหลายเฮย ผู้ยุดิน บิให้ใจอยู่ไม่บิให้เขียนนางกบอบให้เคียดนางเจียดบิให้ตาย บิให้ตาย โทษ พองมาให้ไหมโทษพองไหมให้สั่งสอนเสียด้วยความดี เหตุใดแล้ว อันว่า ไผ่ลำเดียวบ่เป็นกอบอแฉวเดียวบ่เป็นเชือก แลกายหน้ากได้จักตอดตาข้าง สารให้จับหายก็จักมีแท้ชะแล ท้าวพระยาคนบมีไพร่พอสานท่านก็ดูหมิ่น ดูแคลน เป็นขุนแสนบมีไพร่พอส้อยท่านก็ดูหมิ่นดูแคลน ครั้นเป็นหมิ่นให้ กิดกุ่มแดนเป็นขุนแสนให้กิดกุ่มบ้าน เป็นขุนกวานให้กิดกุ่มไพร่ให้กิด พิจารณา เป็นพระยาให้กิดท่อนแผ่นฟ้า ฝูงไพร่ข้าจักไหลเข้ามาโสม ดูราฐาท่าน ทั้งหลายจงฟังยังโอวาทคำสอนอันนี้อย่าได้ประมาทชาติเป็นท้าวพระยาให้มี แสนหมุกครันว่าผู้ที่บูให้ดูที่ตาให้พิจารณาให้ถี่ก่อนแลจึงค่อยกระทำเทอญ...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๕)

ความว่า นางเหล่าหงษ์คำลวดฟ้าสั่งสอนประชาชนทั้งหลายว่า ไม่ให้ทำร้าย สัตว์ทั้งที่อยู่ดินและอยู่บนต้นไม้ ความผิดพองภัยก็ให้ภัย ให้ครอบครัวมีความสามัคคี การเป็นผู้ปกครองต้องเอาใจใส่ดูแลประชาชน ทั้งความเป็นอยู่ตลอดจนความปลอดภัย และก่อนจะกระทำสิ่งใดให้มีสติเป็นที่ตั้ง

“...นักปราชญ์เจ้าทั้งหลาย ฝูงมีปัญญา จงตั้งใจฟังยังคดีโลกคดีธรรม คำสอนแห่งสัตพัญญูเจ้า เพื่อจักให้ถึงสุขสามประการ โดยดั่งพระพุทธเจ้า หากยกมาแต่ปัญจนิกายทั้ง ๕ มาเทศนา ผ้า ๔ แฉก ก็จักเอามาเป็นธง คนหลง อย่าเอามาเลี้ยง ฟนตกบมีเมื่อ นักปราชญ์เมื่อครองธรรม คนบ่ย้านักบวช ลวดลาครองวินัย ไพร่บ่ยักได้ขึ้นครองเมือง ผ้าเหลืองจักกิดครองบ้าน ก็จักมีกายหน้าบ่อย่างชะแล เจ้าตนบุญจักได้ตักตักล้อย ไพร่บ่ยักได้

๓.๓.๓ การใช้สาธกโวหารในการปิดเรื่อง

วรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคศิธรรมใช้สาธกโวหารในตอนปิดเรื่อง โดยใช้ตัวอย่างของความประมาทและการหาเรื่องร้ายใส่ตน ซึ่งเป็นนิทาน ดังข้อความว่า

“...อันหนึ่งอยู่บ้านอย่าฮาวิ อยู่ดีอย่าถามหาหมอดู มีด้วยประการดังนี้ ยังมีผีแวเมีย เมื่อก่อนวันนั้นผีแวมันก็จำเมียไปดูหมอดูฮาฟอเสี่ยวบ้านได้ ไปทันมาดั่งนั้นที่นั้นผู้สัวอยู่บ้านมันก็กะนิงในใจว่าอันว่าดาบแห่งกูนี้ขี้เมียวกินก็มีเสียแลนอ ว่าดั่งนั้นมันกินอนหงายถอดดาบมาดูแล้วมันก็หลับไป หั้นแล ดาบดวงนั้นก็หลุดมือตกปาดคอตายหั้นแล เมียมันไปหาหมอดูฮาฟอเสี่ยว ฟอเสี่ยวก็บอกตามคำอันมีหั้นแล อัดถากาละ เมื่อนั้นฟอเสี่ยว หมอดูฮาจึงกล่าววว่าแม่เสี่ยวเอยฮีบเมื่อไวไว เทอญ เฮาใส่ใจดูดั่งนี้บ่ทันเห็น หน้าฟอเสี่ยวแล ครั้นเว้าตามยามเฮาดูนี้ว่าตายจึงแท้ แต่ันั้นแม่เสี่ยวกล่าววว่า ยามเมื่อเฮามาบ่เป็นสังนาฟอเสี่ยวเอย ว่าดั่งนั้นแลหมอดูฮาฟอเสี่ยวก็ข้าว่า ตายแท้แท้ แล้วว่าดั่งนั้นอยู่นั้นแล เมื่อนั้นแม่เสี่ยวก็รีบแล่นก็เห็นยังดาบปาด คอผีตายอยู่ในที่นอนหั้นแล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๑๐)

ความว่า อย่าหาเรื่องเคื่อนร้อนใส่ตน ดังเช่นนิทานที่สามมิใช้ภรรยาไปดูดวง แล้วพบว่าสามีของตนชะตาขาด กลับบ้านไปก็เป็นอย่างจริง เนื่องจากความประมาทของสามี คือนำดาบขึ้นสนิมมาคาบเล่นทำให้เกิดอุบัติเหตุจนตาย

๓.๔ อุปมาโวหาร

วรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคศิธรรมมีการใช้อุปมาโวหารประกอบข้อความ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น ทำให้เข้าใจเรื่องราวได้แจ่มแจ้ง ดังข้อความว่า

“...ตทา ในกาลเมื่อนั้นส่วนดั่งพระยาวิเทหาราชคนพ่อนางนั้นฝันว่า งาข้างแห่งพระยาคนเป็นลูกเขย หล่อนออกแล้วลวดคอนมาทางคินเป็นดั่งปิ่น พระยาอิศวรยิงมาเมื่อก่อนนั้นแล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๕)

ความว่าเมื่อนั้นพระยาวิเทหราชพอนางนั้นฝันว่า งามข้างแห่งพระยาตน เป็นลูกเขย หลุดออกแล้วกระดอนตกลงดินตั้งป็นของพระอิศวรยังมีมา

จากตัวอย่างข้างต้น มีการใช้อุปมาโวหาร คือ ข้อความที่ว่า “แล้วลวดคอนมาทางดินเป็นคั้งป็นพระยาอิศวรยังมีมาก่อนนั้นแล” เป็นการเปรียบเทียบการกระดอนที่รุนแรงราวกับความแรงของป็นพระอิศวร

“... โย นโร อันว่าคนใดแลมีเผ่าพงศังสาอันมากไผ่บ่อาจว่าจักดูหมิ่นดูแคลนอุปมาเป็นคั้งลือคือคั้งป็นเต็มกำไม้เป็นลำ ไผ่บ่อาจจักหักได้นั้นแล จักอุปมาสันใดท้าวพระยาก็เป็นคั้งลำใหญ่้นั้นแล...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๘)

ความว่า หากคนในตระกูลมีความสามัคคีกัน ก็ไม่มีผู้ใดสามารถมาดูหมิ่นดูแคลนได้

จากตัวอย่างข้างต้น มีการใช้อุปมาโวหาร คือ การเปรียบเทียบความสามัคคีของตระกูลในข้อความที่ว่า “อุปมาเป็นคั้งลือคือคั้งป็นเต็มกำไม้เป็นลำ ไผ่บ่อาจจักหักได้นั้นแล จักอุปมาสันใดท้าวพระยาก็เป็นคั้งลำใหญ่้นั้นแล”

“... ท้าวพระยาตนโคไปตามค้ำนักปราชญ์ที่วินาศจิบหายตายไปบ่สงสัยแท้ ดีทีลีนาบพิจารณาขังคุณและโทษรีบกริ้วโกรธ โกรธาแก่ตนพลอยใช้ท่านไปในตัวอยู่ภายนอกเป็นภาระลำบากไปเหมือนคั้งหมาจิกจอกจักได้เยี่ยวใส่ไตคำภายหน้าพุ้น...”

(สุภณ สมจิตศรีปัญญา. ๒๕๕๑ ข : ๙)

ความว่า หากไม่ทำตามหลักธรรมคำสอน ไม่มีสติในการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ก็จะเกิดความลำบากในอนาคต

จากตัวอย่างข้างต้น มีการใช้อุปมาโวหาร คือ ข้อความที่ว่า “เป็นภาระลำบากไปเหมือนคั้งหมาจิกจอกจักได้เยี่ยวใส่ไตคำภายหน้าพุ้น...” เปรียบความลำบากของสุนัขจิ้งจอกที่ปกติจะขับถ่ายของเสียตามธรรมชาติ แต่ต้องมาขับถ่ายใส่ถาดหรือขันทองคำ ซึ่งเป็นสิ่งของที่มีค่าของมนุษย์

จากการวิเคราะห์ศิลปะการประพันธ์วรรณกรรมอีสานเรื่องคติโลกคติธรรม ทำให้ทราบว่าวรรณกรรมดังกล่าวมีรูปแบบการใช้ภาษาที่ผสมผสานระหว่างศัพท์ภาษาบาลี ที่เป็นจุดเชื่อมกับภาษาถิ่นอีสานเพื่อแสดงสำเนียงแห่งภาษาและน้ำเสียงภาษา ซึ่งแสดง ความศักดิ์สิทธิ์ นำศรัทธาให้แก่ผู้ฟังหรือผู้อ่าน ส่วนที่เป็นภาษาไทยถิ่นนั้นเพื่อให้ง่ายต่อ การเข้าใจ เพราะภาษาบาลีเป็นภาษาวรรณกรรมพุทธศาสนา มีความหมายลึกซึ้งสื่อถึง ธรรมแห่งธรรม ด้านการใช้ถ้อยคำปรากฏการใช้ คำสัมผัสและวลีสัมผัส นอกจากนี้ยังมีการใช้ โวหารในการสื่อความที่ลึกซึ้งเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความเชื่อและความศรัทธาในพุทธศาสนา อันเป็นสาระสำคัญของวรรณกรรมสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต สภาพสังคม และความคิดความเชื่อ ของคนอีสานในอดีตที่มีวิถีการดำเนินชีวิตที่ผูกติดกับจารีต และหลักธรรมทางพุทธศาสนา อันเป็นภูมิปัญญาทางด้านศิลปะการใช้ภาษาของปราชญ์พื้นบ้านอีสานที่สอดคล้องกับทฤษฎี วรรณกรรม คือ แนวทางแห่งเหตุผล ซึ่งหมายถึงแนวทางแห่งเหตุผลของวรรณกรรมว่า ต้องการให้ผู้อ่านเกิดความคิดความเชื่ออย่างไร

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY